

Кузнецов Віталій Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МОРАЛЬНОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ ЗАКОНОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ

Проаналізовано якісні та кількісні показники параметрів кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності. Визначено напрями вдосконалення українського кримінального законодавства в аналізованій сфері.

Ключові слова: моральність; громадський порядок; склад злочину; законодавство; злочин.

Осуществлен анализ качественных и количественных параметров уголовно-правовой охраны общественного порядка и нравственности. Определены направления усовершенствования украинского уголовного законодательства в анализируемой сфере.

Ключевые слова: нравственность; общественный порядок; состав преступления; законодательство; преступление.

The article is devoted to analysis of qualitative and quantitative parameters criminally-legal guard public order and morality. The directions of improvement of the Ukrainian criminal legislation are determined.

Keywords: morality; public order; corpus delicti; legislation; crime.

Актуальність обраної проблематики зумовлена понад десятирічною практикою вдосконалення чинного вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність. Порівняно тривала практика вдосконалення Кримінального кодексу (КК) України дає підстави для підбиття певних підсумків щодо ефективності законотворчої діяльності в окресленому напрямі. У цьому контексті слушною є теза академіка В. Я. Тація: “...Побудова і функціонування правової демократичної держави не може відбуватися без існування ефективної законодавчої бази, яка б належним чином регулювала й охороняла суспільні відносини” [1, с. 29]. З огляду на зазначене, предметом нашого наукового пошуку є законотворчий процес щодо вдосконалення статей, передбачених Розділом XII Особливої частини КК України. Аналіз цієї сфери діяльності Парламенту дає змогу,

зокрема, визначити певні параметри кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності.

Особливості законотворчого процесу щодо вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти громадського порядку та моральності досліджували такі провідні вчені, як: П. П. Андрушко, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Ф. Денисов, І. М. Даньшин, О. О. Дудоров, М. Й. Коржанський, О. М. Костенко, В. А. Ломако, П. С. Матишевський, П. П. Михайленко, В. О. Навроцький, В. І. Осадчий, М. І. Панов, А. В. Савченко, В. В. Сташис, В. М. Смітєнко, В. Я. Тацій, Є. В. Фесенко, М. І. Хавронюк, В. І. Шакун, С. С. Яценко та ін.

Посилений інтерес учених до вказаної проблематики, на нашу думку, не зумовив аналогічну зацікавленість парламентарів, які не досить часто звертали увагу на норми Розділу XII Особливої частини КК України, реєструючи відповідні законопроекти. Загалом на розгляд Парламенту було подано, за інформаційною базою “Законопроект” Верховної Ради України, 27 законопроектів, 11 законопроектів було прийнято, а 16 – залишилися без відповідного ухвалення.

Спершу розглянемо законопроекти, що були реалізовані Парламентом у вигляді відповідних нормативних актів. Так, до Розділу XII Особливої частини КК України з 1 вересня 2001 р. до 20 січня 2012 р. внесено суттєві зміни 11 законами. Зокрема, змінені санкції окремих норм (8) та деякі ознаки об’єктивної сторони складів злочинів (4), уточнено чи розширено перелік предметів злочинів (4), визначено нові суб’єкти злочинів (2), декриміналізовано поведінку (1), передбачено відповідальність за новий злочин (3).

Аналіз пояснювальних записок до відповідних законопроектів дає змогу визначити головні фактори криміналізації (обґрунтування системи цих факторів наведено в іншій статті [2, с. 37–40]) деяких злочинів проти громадського порядку та моральності:

1) *міжнародно-правовий*. Ним керувалися під час підготовки таких проектів законів: 1) “Про охорону археологічної спадщини” (реєстр. № 0951 від 8 січня 2004 р.); 2) “Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності” (реєстр. № 0955 від 23 листопада 2007 р.); 3) “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини” (реєстр. № 3190 від 18 вересня 2008 р.); 4) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості)” (реєстр. № 2281-1 від 28 березня 2008 р.); 5) “Про внесення змін до статті 301 Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за зберігання творів, зображень або предметів порнографічного характеру)” (реєстр. № 3221 від 24 вересня 2008 р.); 6) “Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо протидії розповсюдженню дитячої порнографії)” (реєстр. № 3271 від 25 травня 2009 р.); 7) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо протидії торгівлі людьми та втягуванню у заняття проституцією)” (реєстр. № 4179 від 15 вересня 2005 р.);

2) *судовий*. Ним керувалися під час підготовки таких проектів законів: 1) “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого” (реєстр. № 2160 від 4 березня 2008 р.); 2) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості)” (реєстр. № 2281-1 від 28 березня 2008 р.);

3) *кримінологічний*. Ним керувалися під час підготовки таких проектів законів: 1) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян і хуліганство” (реєстр. № 8230 від 2 листопада 2001 р.); 2) “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого” (реєстр. № 2160 від 4 березня 2008 р.); 3) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості)” (реєстр. № 2281-1 від 28 березня 2008 р.); 4) “Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо протидії розповсюдженню дитячої порнографії)” (реєстр. № 3271 від 25 травня 2009 р.); 5) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо протидії торгівлі людьми та втягуванню у заняття проституцією)” (реєстр. № 4179 від 15 вересня 2005 р.);

4) *соціально-правовий*. Ним керувалися під час підготовки таких проектів законів: 1) “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за наругу над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого” (реєстр. № 2160 від 4 березня 2008 р.); 2) “Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності” (реєстр. № 0955 від 23 листопада 2007 р.); 3) “Про внесення змін до статей 304 та 323 Кримінального кодексу України (щодо посилення відповідальності за злочини проти сім’ї та дітей)” (реєстр. № 0963 від 23 листопада 2007 р.);

5) *нормативний*. Ним керувалися під час підготовки таких проектів законів: 1) “Про охорону археологічної спадщини” (реєстр. № 0951 від 8 січня 2004 р.); 2) “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини” (реєстр. № 3190 від 18 вересня 2008 р.); 3) “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення протидії незаконному обігу архівних документів” (реєстр. № 0929 від 6 грудня 2006 р.); 4) “Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо протидії розповсюдженню дитячої порнографії)” (реєстр. № 3271 від 25 травня 2009 р.); 5) “Про внесення змін до статей 304 та 323 Кримінального кодексу України (щодо посилення відповідальності за злочини проти сім’ї та дітей)” (реєстр. № 0963 від 23 листопада 2007 р.).

Хоча відповідних законів було одинадцять, однак зміни стосувалися лише 7 статей (ст. 296, 297, 298, 300, 301, 303, 304 КК України), крім того, одну статтю (ст. 298-1) було запропоновано вперше. Тобто зміни стосувалися близько 58 % усіх статей Розділу XII Особливої частини КК України. Зазначене зумовлено тим, що окремі статті неодноразово зазнавали змін: ст. 298 – тричі; ст. 301 – двічі. Авторами законопроектів переважно були народні депутати України (6 законопроектів) і Кабінет Міністрів України (4), один законопроект подав Президент України.

Якщо порівнювати відсоток унесених змін окремо до норм про відповідальність за злочини проти громадського порядку та до норм про відповідальність за злочини проти моральності, то маємо такі дані: 1) норми про відповідальність за злочини проти громадського порядку зазнавали змін лише раз (9,1 %); 2) норми про відповідальність за злочини проти моральності – 10 (90,9 %). Якщо визначати ці норми як самостійні правові утворення, показники у відсотках дещо змінюються: 1) норми про відповідальність за злочини проти громадського порядку зазнавали змін лише раз (25 %); 2) норми про відповідальність за злочини проти моральності – 10 (111 %). Останні показники зумовлені внесенням неодноразових змін до вказаної групи норм.

Хронологічно зміни відбувалися так: 2002 р. прийнято лише один відповідний закон; 2004 р. – один; 2006 р. – два; 2008 р. – два; 2009 р. – три; 2010 р. – два. Водночас виявлено певну тенденцію: зміни до відповідних норм Розділу XII Особливої частини КК України вносили через рік, за винятком 2009 р. Це свідчить про відсутність системності під час реалізації відповідних законопроектів.

Розглянемо законопроекти, що не були прийняті Парламентом. Відповідних законопроектів було 16, зміни стосувалися фактично всіх статей (13), передбачених Розділом XII Особливої частини КК України, крім того, шість статей (ст. 293-1, 300-1, 301-1, 301-2, 301-3, 304-1) було запропоновано вперше. Тобто зміни стосувалися близько 100 % усіх статей Розділу XII Особливої частини КК України. Деякі статті неодноразово пропонували змінити: ст. 297 – п'ять разів; ст. 298, 301 – тричі; ст. 294, 295, 300 – двічі. Авторами законопроектів переважно були народні депутати України (15 законопроектів), лише один законопроект подав Кабінет Міністрів України.

Аналіз пояснювальних записок до відповідних законопроектів дає змогу визначити головні фактори потенційної криміналізації окремих злочинів проти громадського порядку та моральності:

1) *міжнародно-правовий*. Ним керувалися під час підготовки таких проектів законів: 1) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України” (реєстр. № 4280 від 17 жовтня 2003 р.); 2) “Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за торгівлю людьми, втягнення у заняття проституцією та сутенерство” (реєстр. № 4179-д від 29 квітня 2005 р.); 3) “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення відповідальності за розпалювання політичної, ідеологічної, расової, національної або релігійної ворожнечі” (реєстр. № 2281 від 27 березня 2008 р.); 4) “Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України (щодо захисту суспільної моралі)” (реєстр. № 1340 від 15 травня 2008 р.); 5) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України” (щодо посилення заходів протидії екстремістській діяльності) (реєстр. № 8537 від 19 травня 2011 р.);

2) *судовий*. Ним керувалися під час підготовки проекту закону “Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо відповідальності за порушення порядку організації і проведення масових заходів та масові заворушення)” (реєстр. № 8033 від 31 січня 2011 р.);

3) *політичний*. Ним керувалися під час підготовки таких проектів законів: 1) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за наругу над могилою або знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини з мотивів національної, расової чи релігійної ненависті або ворожнечі” (реєстр. № 4076 від 18 лютого 2009 р.); 2) “Про внесення змін до статті 297 Кримінального кодексу України (щодо посилення кримінальної відповідальності за наругу над могилами учасників боротьби за свободу й незалежність України, жертв репресій та геноциду)” (реєстр. № 8150-1 від 28 лютого 2011 р.);

4) *кримінологічний*. Ним керувалися під час підготовки таких проектів законів: 1) “Про внесення змін до статей 298 та 298-1 Кримінального кодексу України (щодо охорони пам'яток культурної спадщини)” (реєстр. № 4007 від 10 липня 2007 р.); 2) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за тяжкі злочини проти малолітніх” (реєстр. № 5228-2 від 19 жовтня 2009 р.); 3) “Про

внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за наругу над могилою або знищення, руйнування або пошкодження пам'яток – об'єктів культурної спадщини з мотивів національної, расової чи релігійної ненависті або ворожнечі” (реєстр. № 4076 від 18 лютого 2009 р.); 4) “Про внесення змін до статті 297 Кримінального кодексу України (щодо посилення кримінальної відповідальності за наругу над пам'яттю радянських воїнів-визволителів)” (реєстр. № 4362 від 14 квітня 2009 р.); 5) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо введення відповідальності за продаж алкогольних та тютюнових виробів неповнолітнім)” (реєстр. № 5112 від 9 вересня 2009 р.); 6) “Про внесення змін до статті 297 Кримінального кодексу України (щодо посилення кримінальної відповідальності за наругу над пам'яттю радянських воїнів-визволителів)” (реєстр. № 8150 від 22 лютого 2011 р.); 7) “Про внесення змін до статті 297 Кримінального кодексу України (щодо посилення кримінальної відповідальності за наругу над могилами учасників боротьби за свободу й незалежність України, жертв репресій та геноциду)” (реєстр. № 8150-1 від 28 лютого 2011 р.); 8) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо посилення заходів протидії екстремістській діяльності)” (реєстр. № 8537 від 19 травня 2011 р.); “Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо охорони культурної спадщини)” (реєстр. № 9425 від 7 листопада 2011 р.);

5) *соціально-правовий*. Ним керувалися під час підготовки таких проектів законів: 1) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України” (реєстр. № 4280 від 17 жовтня 2003 р.); 2) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо введення відповідальності за продаж алкогольних та тютюнових виробів неповнолітнім)” (реєстр. № 5112 від 9 вересня 2009 р.); 3) “Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо відповідальності за порушення порядку організації і проведення масових заходів та масові заворушення)” (реєстр. № 8033 від 31 січня 2011 р.);

б) *нормативний*. Ним керувалися під час підготовки таких проектів законів: 1) “Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо злочинів, пов'язаних з порушенням правил поведіння з тваринами та добування тварин)” (реєстр. № 2315 від 1 грудня 2006 р.); 2) “Про внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України (щодо захисту суспільної моралі)” (реєстр. № 1340 від 15 травня 2008 р.); 3) “Про внесення змін до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо відповідальності за порушення порядку організації і проведення масових заходів та масові заворушення)” (реєстр. № 8033 від 31 січня 2011 р.); 4) “Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України (щодо злочинів проти моральності у сфері статевих стосунків)” (реєстр. № 9135 від 9 вересня 2011 р.).

Якщо порівнювати відсоток запропонованих змін окремо до норм про відповідальність за злочин проти громадського порядку та до норм про відповідальність за злочин проти моральності, маємо такі дані: 1) норми про відповідальність за злочин проти громадського порядку пропонували змінити лише тричі (18,75 %); 2) норми про відповідальність за злочин проти моральності – 14 разів (87,5 %). Крім того, один законопроект пропонує зміни одразу в дві групи вказаних норм.

Якщо визначати ці норми як самостійні правові утворення, то показники у відсотках дещо змінюються: 1) норми про відповідальність за злочин проти громадського порядку пропонували змінити лише тричі (75 %); 2) норми про відповідальність за злочин проти моральності – 14 разів (155,5 %). Останні показники зумовлені внесенням неодноразових змін до вказаної групи норм і пропозицією нових норм.

Хронологічно реєстрація законопроектів відбувалася так: 2003 р. зареєстровано один відповідний законопроект; 2004 р. – один; 2005 р. – один; 2007 р. – два; 2008 р. – два; 2009 р. – чотири; 2011 р. – шість. Виявлено певну тенденцію: законопроекти зі змінами до відповідних норм Розділу XII Особливої частини КК України вносили з 2003 р. щотри роки з перервою в рік (2003–2005 рр., 2007–2009 рр.). Це свідчить про наявність певної системності під час створення відповідних законопроектів.

Здійснений аналіз цифрових показників законотворчої діяльності (щодо підготовлених і прийнятих відповідних проектів) дає підстави для таких висновків про ефективність нормотворчого процесу щодо вдосконалення кримінально-правової охорони громадського порядку та моральності:

1) усього законопроектів було 27, зміни стосувалися фактично всіх статей (13), передбачених Розділом XII Особливої частини КК України, крім того, шість статей (ст. 293-1, 300-1, 301-1, 301-2, 301-3, 304-1) запропоновано вперше;

2) тобто зміни стосувалися 100 % статей Розділу XII Особливої частини КК України. Деякі статті неодноразово пропонували змінити: ст. 297, 298 – п'ять разів; ст. 301 – чотири; ст. 294, 295, 300 – двічі. Загалом 16 % законопроектів присвячено нормам про відповідальність за злочини проти громадського порядку, а 88 % – нормам про відповідальність за злочини проти моральності;

3) норми про відповідальність за злочини проти громадського порядку пропонували змінити лише чотири закони (28,6 % від усіх норм Розділу XII Особливої частини КК України); норми про відповідальність за злочини проти моральності – 24 (171 %). Крім цього, один законопроект пропонує зміни одразу в дві групи вказаних норм.

Якщо визначати ці норми як самостійні правові утворення, то показники у відсотках дещо змінюються: 1) норми про відповідальність за злочини проти громадського порядку пропонували змінити лише чотири закони (80 % від усіх норм про відповідальність за злочини проти громадського порядку Розділу XII Особливої частини КК України); 2) норми про відповідальність за злочини проти моральності – 24 (267 % від усіх норм про відповідальність за злочини проти моральності Розділу XII Особливої частини КК України). Останні показники зумовлені внесенням неодноразових змін до вказаної групи норм і пропозицією нових норм;

4) авторами законопроектів переважно були народні депутати України (21 законопроект) і Кабінет Міністрів України (5), один законопроект подав Президент України.

Визначено ефективність розроблення законопроектів за суб'єктами законодавчої ініціативи: 1) народні депутати України (78 % від усіх поданих); 2) Кабінет Міністрів України (19 %); 3) Президент України (4 %).

Ефективність прийняття поданих законопроектів за суб'єктами законодавчої ініціативи така: 1) Президент України (100 % від усіх прийнятих); 2) Кабінет Міністрів України (80 %); 3) народні депутати України (29 %);

5) згідно з поданими законопроектами, підтримуємо за переважною більшістю (25) тенденцію визначення головного комітету – Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України. Водночас наголосимо на суттєвих

недоліках під час конструювання відповідних кримінально-правових норм інших непрофільних комітетів Верховної Ради України (2);

5) здійснивши аналіз головних факторів криміналізації деяких злочинів проти громадського порядку та моральності, доходимо таких висновків: найбільше враховано кримінологічний (14), міжнародно-правовий (12) і нормативний (9) фактори; менше використовували соціально-правовий (6), судовий (3) і політичний (2) фактори; слід визнати суттєву недооцінку судового (3) та політичного (2) факторів; неврахування конституційно-правового й економічного факторів свідчить про відсутність колізій норм про відповідальність за злочини проти громадського порядку та моральності з конституційними нормами та інший предмет правового регулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тацій В. Я. Проблеми застосування кримінального законодавства України та шляхи його вдосконалення / В. Я. Тацій // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 жовт. 2011 р. / [редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін.]. – Х. : Право, 2011. – С. 27–31.

2. Кузнецов В. В. Сучасні фактори нормотворення у сфері кримінального права / В. В. Кузнецов // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 12. – С. 37–40.